

## МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА УСПІШНІСТЬ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВНЗ

*У статті розглянуто деякі особливості національно-культурної специфіки студентів з Туркменістану. Мета статті – обґрунтування досягнення в умовах навчального процесу достатнього рівня міжкультурної комунікативної компетентності.*

**Ключові слова:** міжкультурна адаптація, комунікація, комунікативна компетентність, туркмени, антропоніми.

Система сучасної освіти України зазнає значних змін. Одним із її найголовніших завдань є досягнення якісно нового рівня, який забезпечує в кожному навчальному закладі відповідні умови для навчання та виховання, для примноження інтелектуального й духовного потенціалу нації. Важливою особливістю є активне збільшення інокультурної складової сучасного студентства.

Освіта займає особливе місце в процесі глобалізації, тому що не лише має на меті створення єдиної системи здобуття знань, але й сприяє надзвичайній мобільності молоді. Сьогодні мільйони молодих людей залишають свою батьківщину та їдуть навчатися до іншого, часто зовсім незнайомого мовного та культурного середовища.

Цей численний контингент опиняється у незнайомому оточенні, яке іноді викликає активне неприйняття через нові культурні, соціальні та мовні особливості. Відбувається процес міжкультурної адаптації з метою досягнення певного рівня сумісності з ним. У першу чергу, це проходить через засвоєння нової мови. У зв'язку з цим проблеми навчання іноземним мовам завжди привертала увагу науковців.

Сам процес міжкультурної адаптації відбувається з метою досягнення відповідного рівня сумісності з новим, культурним середовищем, яке дуже часто сприймається як агресивне відносно самого суб'єкта акультурації.

Дослідники цього питання вказують на те, що міжкультурна комунікація/міжкультурна інтеракція відбувається між партнерами, які не лише належать до різних культур, але й добре усвідомлюють специфічну культурну дистанцію зі своїм партнером.

Дуже важливою є інформація про ступінь схожості або відмінності між культурами учасників контакту. Для оцінювання ступеня схожості культур використовується так званий індекс культурної дистанції, який враховує мову, культуру, релігію, структуру родини, рівень освіти, оцінку рівня матеріальної комфортності, клімат, їжу, одяг. Метою цього є досягнення певного рівня міжкультурної комунікативної компетентності.

Пізнання мови відбувається паралельно всім іншим видам пізнання.

Вивчаючи мову, студент-іноземець вирішує завдання не лише засвоєння лексики, граматики, синтаксису, маючи на меті отримання доступу до академічного знання. Через мову він прагне наблизити до себе нову для нього культуру. Ще Вільгельм фон Гумбольдт вважав мови різними просторами, колами, для розуміння яких треба переходити від одного до другого, тобто занурюватися в різні концептосфери.

Сьогодні не викликає заперечень необхідність вивчення іноземної мови разом з ознайомленням з культурою, традиціями, особливостями національного світобачення не лише народу – носія мови, але й того, хто цю мову вивчає. Чим більше викладач знає про особливості національно-культурної специфіки того, кого навчає, тим більш успішний він у своїй педагогічній діяльності.

Ця проблема має досліджуватися з урахуванням сучасних досягнень етнопедагогіки, етнокультурології та етнопсихології. Значний внесок у розробку цієї тематики зробили праці І. Халєєвої, Ю. Караулова, В. Костомарова, Є. Верещагіна, Ю. Прохорова, Є. Пассова та ін. Вона потребує уваги всіх працівників вищої школи взагалі.

Ці питання обговорюються переважно на конференціях та семінарах мовців, що працюють з іноземцями, а також психологів або культурологів.

**Мета статті** – розглянути певні особливості національно-культурної специфіки студентів – вихідців з Туркменістану. З нашої точки зору, цей, досить численний у сучасній вищій школі України контингент потребує більшої уваги етнопедагогів, етнокультурологів, етнологів та лінгвістів.

Викладачі, які працюють з туркменськими студентами, відзначають певні труднощі в роботі з ними. Це не лише проблеми із загальноосвітньою підготовкою, володінням мовою, з навчальною дисципліною, порушенням норм суспільної поведінки тощо. Вони констатують певну відокремленість всередині самого земляцтва, що створює проблеми у навчальній аудиторії та поза нею.

Аналіз численних, хоча й дуже суперечливих матеріалів дає змогу зробити певні висновки відносно причин цього: вони лежать в історичному минулому цього народу, який протягом ХХ ст. декілька разів змінював свої соціальні орієнтири та цінності. Наприклад, писемність на основі арабської абетки, яку прийняли разом з ісламом у 7–8 ст., у 1928 р. була замінена латиницею, а в 1940 р. – кирилицею, яку на початку ХХІ ст. знову змінила латинська абетка.

Дослідники контактів українського та туркменського народів відзначають наявність між ними довготривалих зв'язків. Стародавні літописи фіксують той факт, що племена огузів-туркменів прибули на Русь ще в Х-ХІІ ст. За даними істориків (наприклад, академіка Б.О. Рибаківа), вони створили там цілу низку поселень, частина з яких до нашого часу залишила свої назви на мапі України. Це міста Бердянка (Київська обл.), Бахнач та Новий Басань (Чернігівська обл.), Печенги (Харківська обл.), Бердянськ (Запорізька обл.) та інші.

Туркмени були і сьогодні залишаються розділеними на племена. Зараз їх 24: ерсари, йомуди, салори, бовдури, гоклени, текінці та інші. Кожне плем'я має свій спосіб життя, свої традиції, свою кухню, свою культуру. Кожна група легко відрізняє діалект, стиль одягу та прикрас, вишивання і навіть фактуру та стиль килимів свого племені і дуже добре розуміється на таких самих ознаках інших племен.

Племінні відносини склалися у Туркменістані впродовж століть і мають не менш важливе значення, ніж релігійні догми.

Дуже цікаві дослідження туркменського етносу представлені в працях відомого туркменського дисидента Шохрата Кадирова. Він відзначає, що центральноазіатські суспільства складаються з племен вторинного типу, субетносів. Це не первісні племена, а етнічні субстрати, що використовують ідеологію племінної солідарності з політичною метою. Тенденція політогенезу у таких суспільствах споконвічно базується на організації управління за принципом племінних

ханств та аморфних конфедерацій, а культурна антитеза “ми” або “вони”, на відміну від суспільств-націй, спрямована переважно всередину етносу. Племена століттями живуть компактно, в ареалах, що відносно ізольовані один від одного. Кожне плем’я воліє жити здебільшого у своїх історичних зонах розселення. Їм притаманна архаїчна форма культури політичних відносин – племінний гегемонізм, сепаратизм та всілякі різновиди етнічних родинних, кланових, родових, земляцьких відносин. Тому загальна етнічна самоідентифікація поєднується з племінною самосвідомістю.

Саме це впливає на наявність певного відсторонення, своєрідної конкуренції, а іноді й неприйняття одним одного серед представників туркменського земляцтва. Це може мати місце навіть при проведенні загальних заходів, присвячених власним національним святам або конкурсам.

Клани Туркменістану, як і інших центральноазіатських республік, мають глибинне історико-культурне коріння, а сила звичаїв виключно велика. Туркмени завжди дбайливо зберігали свої традиції, свій уклад, свою ментальність.

Дослідники питання національної психології відзначають, що в національному характері туркменів уживаються багато протилежних рис: вони дуже гостинні, чесні, вірні власному слову відносно земляків, але вважають хитрість, обман, обдурювання та інше нормальним відносно чужих.

Серед національно-психологічних особливостей туркменів називають високий ступінь емоційності, войовничість, волелюбство, неприйняття над собою влади, уміння переносити біль і страждання. Вони честолюбні, швидко ображаються. Образи пам’ятають дуже довгий час, переживають їх глибоко, а прощають лише після того, як кривдник визнає свою провину повністю та зробить це у присутності інших людей. До нашого часу дійшов звичай кровної помсти кривднику, яка може виявлятися у дуже жорстоких формах.

Носіям туркменської ментальності притаманна глибока повага до сімейних цінностей, до шлюбних відносин, повага до старших, у присутності яких вони виявляють уважність та стриманість у розмові. Але вони дуже не люблять пускати у своє життя чужоземців, ставляться до них з певною недовірою. Про це треба добре пам’ятати тим, хто вступає з ними в офіційно-ділові або особистісні контакти.

Характерним є шанобливе ставлення до тих, хто добре працює. З давніх часів існує звичай: якщо проходите біля хлібороба, який засіває поле, треба побажати йому: “Нехай кожне зернятко стане тисячею!”

Вони в буденному житті спокійні й оптимістичні, але дуже самолюбиві і чутливі у спілкуванні. Важливою характеристикою є працьовитість та сумлінне ставлення до професійних обов’язків.

У навчальному процесі туркмени часто демонструють досить спокійне ставлення до поганих оцінок, не реагують на численні зауваження відносно поганого відвідування занять або невиконання навчального плану. Різноманітні виховні заходи та міри здебільшого не змінюють їхньої впевненості в тому, що вони поведуться так, як треба, та що всі їхні проблеми будуть вирішені. І не має значення, наскільки цей шлях буде законним та праведним.

На нашу думку, у цьому знаходить своє вираження не тільки та не стільки така національна риса характеру туркменів, як доброзичливість та привітність, а й впевненість у певній надзвичайності свого народу, який був створений Алла-

хом та названий ним ТЮРК ІМАН (народжений світлом), а тому володіє певною винятковістю. А це означає, що всі його проблеми мають бути вирішені.

Можна багато обговорювати різні особливості національного характеру туркменів, але, на нашу думку, заслуговує на увагу звернення до певних особливостей ментальності цього народу, яка відображається в його мові.

Національно-культурна специфіка відкривається на рівні всіх компонентів семантичної структури мови. Вона, без сумніву, впливає на якість та результат спілкування. Інформованість викладача відносно того, як мова того, хто її вивчає, фіксує у своїй структурі та правилах систему знань, світобачення і розуміння навколишнього світу, впливає на процес комунікації, на результативність та ефективність спілкування.

Ще О. Потебня відзначав, що необхідно вивчати не те, що описують з допомогою мови, а те, що в мові відображається, тобто він закликав концентруватися на стилі мислення народу. Він порівнював мову із зором: подібно до того, як найменші зміни у будові ока та діяльності зорових нервів дає зовсім інше сприйняття і цим впливає на увесь світогляд людини, тому що кожна дрібниця в устрої мови має створювати свої комбінації елементів думок.

Дослідження певних особливостей мови туркменів, а саме їхніх власних імен (*антропонімів*) у руслі етнолінгвістичного дослідження викликає певну цікавість, наприклад, для розуміння внутрішнього світу представників цього народу, дає змогу краще зрозуміти джерела їхньої культури, особливості самосвідомості та історико-культурних взаємозв'язків із сусідами. А для викладача іноземної мови – це певна, прихована для всіх інших інформація, яка може допомогти скоординувати та спрямувати конкретну педагогічну та виховну діяльність.

Власні імена є однією з мовних універсалій. Їхні особливості досліджуються у лексикографічному, семантичному, семіотичному та інших аспектах.

Серед 15 тисяч зафіксованих туркменських імен описана лише незначна частина. Значення деяких з них викликає певні запитання. Але, без сумніву, саме в туркменів цей шар лексики зберігає певні етнічні особливості, які не змогли зберегти більшість мусульманських народів. Наприклад, у туркменській антропоніміці значно менше суто мусульманських за своїм походженням імен. Хоча, звичайно, вони є – Мола, Ішан, Ходжа, Сеїт тощо.

Туркменська традиція зберегла значну кількість домусульманських імен, наприклад, Какагельди (“батько прийшов”), Гарягди (“сніг випав”).

Значна кількість імен відобразила мовний синкретизм безпосередньо у формі імені, яке складається з двох основ, запозичених з різних мов. Наприклад, ім'я Саламгули складається з арабського “салам” – мир та тюркського “гул” – раб, тобто “раб миру”; Джамагуль – “джума” – п'ятниця (арабське), “гюль” – троянда (іранське), тобто “п'ятнична троянда”.

Туркменський народ зберіг зрозумілі лише на рідній мові імена, що несуть певну інформацію про їх носія. Наприклад, багато імен пов'язані з назвами місяців туркменського варіанта мусульманського місячного календаря, коли народилася дитина: Ашир (1-й), Сапар (2-й), Мерет (7-й), Ораз (9-й), Байрам (10-й), Гурбан (12-й).

Імена з часткою Джума або Анна означають, що їх власники народилися у п'ятницю: Аннагельди (прийшов у п'ятницю), Аннадурди (стал у п'ятницю), або для дівчат Аннагуль (п'ятнична квітка), Джумагозель (п'ятнична красуня).

Частина імен пов'язана з місцем народження: Мари, Марджик, Ашгабат, або з обставинами чи ситуацією – Йолли (дорожний), Ягмир (дош), Дангатар (світанок), Яздурди (весна прийшла).

Туркменські імена часто несуть інформацію, яка зрозуміла лише носіям мови. Туркменське прислів'я проголошує: “Перш, ніж битися, дізнайся ім'я свого суперника”. Якщо його звати Чари, Бяшим або Алти, то він, відповідно, четвертий, п'ятий або шостий хлопчик у родині, і його брати можуть прийти йому на допомогу.

Хлопчики часто отримували імена, які були своєрідною програмою на майбутнє та відображали суто чоловічі якості: Арслан або Шир (лев), Гюйч (сила), Батир (богатыр), Мердан (мужній), або імена-побажання: Аман і Ессен (здоровий, благополучний), Бали (медовий), Бегенч (радість), Довлет (багатство) та інші.

Частина дітей отримувала імена померлих предків, або прямо вказувала на них: Какагельди (батько прийшов), Атагельди (батько та дідусь прийшов), або Овезгельди (прийшов замість). У дівчат також можуть зустрічатися дивні на перший погляд імена: Едже (мати), Енеє (мати, бабуся). Ці діти нібито були реінкарнацією померлої та втілювали переселення душ. Таких дітей не можна було бити або лаяти, тому що цим можна було образити предків.

Туркменські жінки були відомі своєю красою, тому ми зустрічаємо такі імена: Джеміле (красуня), Кумуш (срібло), Алтин (золото), Гизилгюль (троянда), Наргюль (квітка граната), Ширін (солодка), Дюрлі (перлина) тощо.

У туркменів, як у більшості східних народів, особливе ставлення до місяця. Він оспівується в поетичній творчості та є зразком краси. Тому частина жіночих імен пов'язана з шануванням цього світила з стародавніх часів: Айгозель (красень місяць), Айсолтан (місяць-султан), Айгюль (місячна квітка) та інші.

Антроніми є своєрідними вербалізованими знаками культури. Носії мови мають певні здібності розпізнавання у мовних сутностях культурно-значущо, часто національно специфічну інформацію. При цьому антроніми можуть зробити певну культурно значущу інформацію закритою для представників інших культур.

Подальше вивчення туркменських імен дає різноманітну інформацію про традиційний стиль мислення, звичаї, релігійне життя та побут цього народу. А викладач, який працює з цим контингентом учнів, має можливість з її допомогою познайомитися з певними прихованими кодами іншої культури.

**Висновки.** Таким чином, навчаючи студентів новій мові, викладач не лише ознайомлює їх через мову з іншою культурою, але й сам має добре розумітися у певних етнічних особливостях, культурі та мати уявлення про загальні характеристики та приховані коди у мові своїх учнів задля досягнення успішності своєї навчальної та виховної діяльності. Чим вищий рівень міжкультурної комунікативної компетенції, тим кращих результатів досягають учасники навчального процесу.

#### **Список використаної літератури**

1. Гончарова Н.С. Нравственное воспитание студентов на прогрессивных традициях народной педагогики туркмен : дис. ... канд. пед. н. / Н.С. Гончарова. – М., 1990. – 204 с.
2. Дейл Ф. Ейкельман. Близкий Схід та Центральна Азія: антропологічний підхід / Ф. Ейкельман Дейл ; пер. з англ. П. Шеревери. – К. : Стило, 2005. – 374 с.
3. Кадыров Ш. Элитарные кланы. Штрихи к портретам / Ш. Кадыров. – University of OSLO, 2010. – 107 с.

4. Клочко Т.В. К вопросу о социально-психологической адаптации студентов из стран Ближнего и Дальнего Востока / Т.В. Клочко //Викладання мов у вузі на сучасному етапі : зб. наук. пр. – Х. : Константа, 2002. – Вип. 6. – С. 207–210.

5. Крысько В.Г. Этническая психология : учебное пособие для студентов высш. уч. заведений / В.Г. Крысько. – М. : Академия, 2002. – 320 с.

*Стаття надійшла до редакції 21.01.2013.*

---

**Божко Н.М. Межкультурная компетентность и успешность учебного процесса вуза**

*В статье рассматриваются некоторые особенности национально-культурной специфики студентов из Туркменистана. Целью является достижение в условиях учебного процесса необходимого уровня межкультурной коммуникативной компетентности.*

**Ключевые слова:** *межкультурная адаптация, коммуникация, коммуникативная компетентность, туркмены, антропонимы.*

**Bozhko N. Cross-cultural competence and success of educational process**

*The article Bozhko N.M. discusses some of the peculiarities of the national-cultural specificity of students from Turkmenistan. The goal is to achieve intercultural communicative competence in the conditions of educational process.*

**Key words:** *cross-cultural adaptation, communication, communicative competence, Turkmen, proper people's names.*